

УДК 340.12

*Катерина Валеріївна Николина,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0002-8603-1013*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОІНТЕРПРЕТАЦІЙНОЇ ТЕХНІКИ: АНАЛІЗ ПЕРСПЕКТИВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. Юридичне тлумачення є важливим аспектом правової системи, оскільки воно не лише надає змісту нормативно-правовим актам та іншим юридичним текстам, а й опосередковує їх ефективну реалізацію. Тлумачення юридичних текстів є складним процесом, який охоплює низку способів і методів, на вибір і використання яких можуть впливати професіоналізм, правова культура, правосвідомість та особистий досвід суб'єкта інтерпретації. У сучасній юридичній практиці прийоми тлумачення права відіграють вирішальну роль у забезпеченні послідовності та чіткості застосування закону, гарантують, що судові рішення базуються на фактичному значенні закону, а не на особистих упередженнях.

Слід наголосити, що вітчизняна юридична література не ігнорує проблематику способів і методів тлумачення, у тому числі враховуючи прийоми, напрацьовані Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ). Можемо констатувати, що відсутні систематизовані методичні рекомендації, вимоги та принципи інтерпретаційної діяльності, які могли б визначати єдині стандарти прийняття юридично значущих рішень. У зв'язку з цим постає питання: чи виникає на сьогодні необхідність правового регулювання юридичної техніки правоінтерпретаційної діяльності?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблематики юридичної техніки та алгоритму тлумачення права присвячені наукові роботи таких вчених, як: В. Антошкіна, Ю. Власов, В. Гончаров, В. Ротань, І. Самсін, В. Карабань, П. Недбайло, Н. Оніщенко, П. Рабинович, Ю. Тодика, І. Шутак та ін., що стали методологічною основою подальших досліджень окремих аспектів правоінтерпретаційної діяльності. Дотичними до означеної тематики є праці багатьох західних науковців різних часів: А. Барака, Р. Барнета, Р. Дворкіна, У. Ескріджа, А. Кауфмана, Ф. Савіньї, А. Скалія та ін.

Мета статті. Ця стаття має на меті розкрити визначення правоінтерпретаційної техніки та дослідити питання необхідності її правового регулювання на сучасному етапі.

Основні результати дослідження. Поняття «юридична техніка тлумачення» як теоретико-правова категорія доволі широко вживається в юридичній літературі. Так, на думку Р. Ляшенко, техніка тлумачення правових норм повинна розглядатись як елемент юридичної техніки, що являє собою сукупність науково обґрунтованих та апробованих на практиці принципів, методів, засобів і способів, які використовуються у процесі тлумачення правових норм та є необхідними для створення інтерпретаційного акта належної якості [1, с. 3]. Своєю чергою І. Шутак зазначає, що техніко-юридичний інструментарій тлумачення норм права складається з двох частин: 1) власне техніка тлумачення норм права: технічні засоби (тексти нормативних документів, наукова література, розмножувальна, комп'ютерна техніка, прилади тощо); 2) технологія тлумачення норм права: прийоми, способи, методи, які мають нематеріальний характер і стосуються вміння (мистецтва) проводити інтерпретаційну роботу [2, с. 20].

С. Прийма справедливо обґрунтовує, що правоінтерпретаційній діяльності притаманні спеціальні принципи, під якими автор розуміє «фундаментальні, імперативні положення, що забезпечують ефективність і якість інтерпретаційного процесу, перебувають у тісному взаємозв'язку та спрямовують пізнавальну діяльність інтерпретатора» [3, с. 118].

Таким чином, існує узгоджена наукова позиція, що юридична техніка тлумачення включає принципи, способи, правила, прийоми, технології, які застосовує суб'єкт інтерпретації при здійсненні правотлумачної діяльності. Однак юридична практика опинилась в умовах відсутності об'єктивованих у нормативні джерела уніфікованих алгоритмів використання прийомів і способів офіційного тлумачення. На нашу думку, такий стан речей створює ризики непередбачуваності правозастосовного тлумачення, що призведе до суперечливих і несправедливих результатів.

Якщо ж проаналізувати законодавство зарубіжних країн, то відповідь на запитання щодо обов'язкового нормативного закріплення інтерпретаційних правил не буде однозначною й можемо спостерігати різноманітні підходи. У деяких правових порядках узагалі відсутні нормативно-правові акти, які б регулювали процедуру тлумачення, очевидно, розглядаючи цей процес як творчий, як такий, що не вимагає чітких меж. Інші ж, навпаки, закріплюють різноманітні способи тлумачення та рекомендації щодо порядку їх застосування. Зокрема, закони про тлумачення чинні в Австралії, Канаді, Гонконгу, Малайзії, Мальдівах, Новій Зеландії, Нігерії, Республіці Ірландія, Сінгапурі та Великій Британії. Наприклад, у Польщі існують нормативні положення про тлумачення договорів і заповітів, але рекомендації щодо тлумачення законодавства випливають із загальноновизнаної правової практики або поглядів, висловлених у юридичній літературі [4].

В умовах методологічного оновлення та вдосконалення вітчизняної теорії тлумачення, на нашу думку, важливим все ж є вирішення питання щодо нормативного врегулювання юридичної техніки тлумачення.

Юридичне тлумачення сьогодні – у центрі наукової уваги, оскільки саме від цієї діяльності залежать рішення судів та інших уповноважених органів при розгляді конкретних справ. Однак на практиці часто виникають ситуації, коли положення нормативно-правових актів чи інших юридичних текстів трактуються по-різному. На нашу думку, це свідчить про використання суб'єктами інтерпретації різних підходів та алгоритмів тлумачення.

Поряд з тим однією з основних вимог до якісного та ефективного правового регулювання є принцип юридичної визначеності (правопевності), що, як ми розуміємо, має стосуватися також і актів тлумачення. Передбачуваність результатів правозастосування сприяє уніфікації судової практики, підвищенню ефективності правового регулювання і дієвості правових норм. Таким чином, існує потреба в правовому регулюванні технології юридичного тлумачення права, щоб встановити чіткі та послідовні керівні принципи тлумачення права, особливо в епоху глобалізації, коли правові тексти можуть бути предметом тлумачення суб'єктами права з різних правових систем. Регулювання техніки тлумачення законодавства також може сприяти захисту прав людини та верховенству права шляхом забезпечення прозорості та підзвітності у прийнятті правових рішень у процесі інтерпретації.

У сучасній західній юридичній літературі дедалі частіше обґрунтовується думка щодо необхідності закріпити конкретні правила та канони тлумачення на рівні нормативних актів, активно використовується термін «law of interpretation» (інтерпретаційне право). Однією з найбільш відомих праць з цього питання є «Право інтерпретації» В. Бода та С. Сакса. Автори наголошують на тому, що юридична інтерпретація не належить до правової лінгвістики та не пов'язана з політичною аргументацією. На їхню думку, правила тлумачення сформульовані попередніми (раніше існуючими) правовими нормами, які власне визначають, що є предметом тлумачення і як саме потрібно їх інтерпретувати. Автори стверджують, що інтерпретаційні правила є концептуально можливими, нормативно визначеними та фактично є частиною правової системи [5, с. 1081].

Загалом, не відкидаючи ідею закріплення правил інтерпретації, Марк Грінберг критикує аргументацію Вільяма Бода та Стівена Сакса. Автор зазначає, що залежність юридичного тлумачення від певних правових стандартів відносно обмежена й поверхова, бо вони можуть слугувати лише допоміжними засобами встановлення змісту. М. Грінберг стверджує, що оскільки метою тлумачення є не відшукування лінгвістичного значення, а пошук «права» в кожному конкретному випадку, то визнання методології тлумачення як правильної залежатиме від того, яка теорія праворозуміння є істинною, тобто від того, як зміст права визначається на фундаментальному рівні в межах конкретної правової системи [6, с. 144]. Такий підхід видається нам цілком обґрунтованим, оскільки співвідноситься з вимогами верховенства права при правозастосовному тлумаченні, зокрема мож-

ливість тлумачення юридичного тексту з урахуванням вимог справедливості та концептуальних основ прав людини.

Проте вважаємо, що офіційне врегулювання принципів, стандартів і методики правоінтерпретаційної діяльності могло б сприяти уніфікованості та передбачуваності правозастосовної практики. Своєю чергою для реалізації цього завдання потрібно визначитись з моделлю такого регулювання. Насамперед постає необхідність встановити, наскільки деталізованим повинно бути вітчизняне «право інтерпретації» і що має бути його предметом. На нашу думку, цілком обґрунтовано було б включити до інтерпретаційних правил положення щодо суб'єктів правоінтерпретаційної діяльності (залежно від видів тлумачення – автентичне, легальне, нормативне, казуальне), щодо юридичних наслідків інтерпретаційних актів (обов'язковий чи рекомендаційний характер). На сьогодні ж вітчизняне законодавство в контексті юридичного тлумачення оперує термінами «роз'яснення» або «консультації». В. Антошкіна припускає, що так законодавець намагається підкреслити необов'язковість пояснень щодо змісту і порядку застосування відповідних приписів, які здійснюють певні державні органи та інституції відповідно до своїх повноважень [7, с. 262].

Аналіз практики зарубіжних країн свідчить, що правове унормування юридичного тлумачення може бути здійснено різноманітними шляхами. По-перше, як елемент юридичної техніки правотворчості можливо забезпечити автентичне тлумачення через прийняття нормативно-правових актів того ж рівня, в яких законодавець роз'яснює окремі терміни, фрази тощо. По-друге, шляхом ухвалення, разом із конкретним актом, бажаних методів, за допомогою яких цей акт має тлумачитися (спеціальні вказівки, які враховують особливості тлумачення конкретного юридичного тексту). По-третє, це може бути ухвалення загальних інтерпретаційних принципів і правил для використання при тлумаченні будь-яких юридичних текстів або для кожного з їх різновидів.

Але варто зауважити, що питання правового регулювання юридичної техніки тлумачення передбачає вирішення низки суперечливих моментів. Зокрема, чи не порушують уніфіковані правила тлумачення принцип поділу влади? Чи не обмежують суб'єктів правоінтерпретаційної діяльності і чи не стосуються надмірного втручання в діяльність суду як суб'єкта офіційного тлумачення? Оскільки в даному випадку суб'єкт правотворчості фактично зачіпає правозастосовну функцію (якщо йдеться про офіційне казуальне тлумачення).

У деяких зарубіжних країнах законодавство регулює питання правоінтерпретаційної діяльності по-різному. Так, відповідно до розділу 5 Закону Ірландії про тлумачення 2005 року, якщо положення будь-якого Закону є незрозумілим або неоднозначним або якщо його буквальне тлумачення було б абсурдним чи не відображало б чіткі наміри законодавця, цьому положенню надається конструкція, яка відображає явний намір законодавця, якщо цей намір можна встановити з Закону в цілому. Натомість у розділі 15 АА Закону Австралії про тлумачення законів (AIA) австралійський законодавчий орган дотримується думки, що при тлумаченні положення Закону слід віддати перевагу тлумаченню, яке найкращим чином досягне мети або завдання Закону [8, с. 14–15]. У зазначених прикладах можемо спостерігати використання різних підходів до тлумачення. У першому випадку законодавець пропонує використовувати суб'єктивний підхід та з'ясовувати наміри законодавця. І тут варто зазначити, що такий підхід у сучасних умовах дедалі частіше зазнає критики, оскільки він не в змозі врахувати стрімкий розвиток суспільних відносин і адаптувати тлумачення під реальні сьогодення. Крім цього, на практиці встановлення волі законодавця ускладнене наявністю колегіальних органів правотворчості. Законодавство Австралії закріплює більш прогресивний цільовий підхід, який передбачає можливість динамічного тлумачення із урахуванням контексту та мети самої правової норми.

У сучасних правових системах тлумачення права ґрунтується на різних правових нормах і принципах. Наприклад, у системах загального права правила тлумачення права розробляються на основі прецедентного права і не кодифікуються. Навпаки, деякі системи континентального права мають кодифіковані правила тлумачення права, які включені до правових кодексів. До прикладу, у США найважливішим правилом правового тлумачення є правило «простого значення», яке вимагає від суддів тлумачити закони відповідно до їх простого або звичайного значення. Хоча це правило і зазнає критики, лунають пропозиції до застосування більш адаптивного та динамічного підходу до правового тлумачення. У державах Європейського Союзу правоінтерпретаційна діяльність ґрунтується на принципах ефективності, пропорційності та правової визна-

ченості. Ці принципи забезпечують послідовне й однакове застосування законодавства ЄС у всіх державах-членах.

Наразі в Україні зареєстровано та прийнято за основу законопроект «Про правотворчу діяльність», який у ст. 66 містить загальні положення щодо офіційного роз'яснення нормативно-правового акта. Однак ця норма стосується лише автентичного тлумачення суб'єктами правотворчої діяльності [9]. Крім цього, чинний Цивільний кодекс України містить ст. 213, яка регламентує порядок тлумачення змісту правочинів, встановлюючи суб'єктів тлумачення (ч. 1, 2) та відповідні правила тлумачення (ч. 3, 4). Отже, можемо констатувати початок процесу правового регулювання правоінтерпретаційних технологій, хоча обсяг і темпи його є недостатніми.

Висновки. Враховуючи, що юридична техніка тлумачення є надзвичайно складним комплексом засобів, прийомів і правил, то задля вирішення суперечностей, які виникають на практиці, на сьогодні виникла потреба в розробці якісного нормативного регулювання офіційної правоінтерпретаційної діяльності.

На нашу думку, відповідні положення не повинні надмірно деталізувати процедуру юридичного тлумачення, оскільки ця сфера є інтелектуально-вольовим процесом, який неможливо підпорядкувати чітким межам. Поряд з тим вважаємо, що наразі існує потреба на нормативному рівні закріпити пріоритетні підходи, загальні стандарти та принципи офіційного тлумачення юридичних текстів, визначити основні прийоми та способи, чітко окреслити коло суб'єктів офіційного тлумачення та наслідки правоінтерпретаційної діяльності. Зокрема, правове регулювання юридичної техніки уможливило вирішити дискусії про мету тлумачення – пріоритет встановлення наміру законодавця чи мети норми права; створити алгоритм інтерпретації невизначених чи неоднозначних термінів тощо.

Список використаних джерел

1. Ляшенко Р. Д., Киришун Ю. С. Техніка тлумачення норм права: поняття, принципи, структура. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 3 – 7.
2. Шутак І. Д. Юридична техніка тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник*. Серія «Право». 2015. № 11. С. 18–24.
3. Прийма С. В. Принципи тлумачення норм права (до постановки питання). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2010. Вип. 19. С. 116–126.
4. Paulina Konca, Creating law of interpretation: a risky or fundamental step?, *Revus* [Online], 45 | 2021, Online since 02 November 2021, connection on 27 April 2023. URL: <http://journals.openedition.org/revus/7500>; DOI: <https://doi.org/10.4000/revus.7500>
5. William Baude & Stephen E. Sachs, The Law of Interpretation, 130 *Harvard Law Review* 1079 (2017).
6. Greenberg, Mark, What Makes a Method of Legal Interpretation Correct? Legal Standards vs. Fundamental Determinants (January 30, 2017). In *Harvard Law Review Forum* (Forthcoming), UCLA School of Law, Public Law Research Paper No. 17-06, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2908611>
7. Антошкіна В. К. Юридичне тлумачення: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2021. 492 с.
8. Konca, Paulina. (2022) Incorrect Interpretation in the Light of the Law of Interpretation. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*. DOI: 10.1007/s11196-022-09892-8
9. Про правотворчу діяльність: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355

References

1. Liashenko R. D., Kyrishun Yu. S. Tekhnika tлумachennia norm prava: poniattia, pryntsyipy, struktura. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 2021. № 3. S. 3–7.
2. Shutak I. D. Yurydychna tekhnika tлумachennia norm prava. *Naukovo-Informatsiyni visnyk*. Seriiia «Pravo». 2015. № 11. S. 18–24.
3. Pryima S. V. Pryntsyipy tлумachennia norm prava (do postanovky pytannia). *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*. 2010. Vyp. 19. S. 116–126.
4. Paulina Konca, Creating law of interpretation: a risky or fundamental step?, *Revus* [Online], 45 | 2021, Online since 02 November 2021, connection on 27 April 2023. URL: <http://journals.openedition.org/revus/7500>; DOI: <https://doi.org/10.4000/revus.7500>

5. William Baude & Stephen E. Sachs, The Law of Interpretation, 130 Harvard Law Review 1079 (2017).
6. Greenberg, Mark, What Makes a Method of Legal Interpretation Correct? Legal Standards vs. Fundamental Determinants (January 30, 2017). In Harvard Law Review Forum (Forthcoming), UCLA School of Law, Public Law Research Paper No. 17-06, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2908611>
7. Antoshkina V. K. Yurydychne tлумachennia: teoriia i praktyka: dys. d-ra yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv, 2021. 492 s.
8. Konca, Paulina. (2022) Incorrect Interpretation in the Light of the Law of Interpretation. *International Journal for the Semiotics of Law – Revue internationale de Sémiotique juridique*. DOI: 10.1007/s11196-022-09892-8
9. Pro pravotvorchu diialnist: Proekt Zakonu Ukrainy. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72355

Николина К. В. Правове регулювання правоінтерпретаційної техніки: аналіз перспектив у сучасних умовах

Правила тлумачення права є невід’ємною складовою сучасної юридичної практики. Юридичне тлумачення відіграє безпосередню роль у процесі надання значення юридичному тексту, що є вирішальним для визначення ефективності та можливості реалізації законодавства. Правоінтерпретаційна техніка забезпечує послідовність, передбачуваність і справедливість у прийнятті правових рішень. Однак відсутність однаковості методів і прийомів правового тлумачення в різних правових системах і навіть серед різних суб’єктів офіційного тлумачення в рамках однієї системи може створити плутанину і непередбачуваність, що призведе до суперечливих і несправедливих результатів. Ця стаття має на меті визначити значення правил юридичної техніки тлумачення в сучасній юридичній практиці та перспективи їхнього правового регулювання в Україні.

Проаналізовано міжнародний досвід і різноманітні підходи щодо нормативного закріплення правил і принципів тлумачення юридичних текстів. Крім цього, у статті розкривається зміст новітньої ідеї обґрунтування інтерпретаційного права як частини правового регулювання. Насамкінець, у статті розглядаються проблеми, пов’язані із формулюванням норм, які б регулювали процедуру та правила офіційного тлумачення юридичних текстів. Запропоновано рекомендації щодо моделі такого регулювання, як ухвалення разом із конкретним актом бажаних методів, за допомогою яких цей акт має тлумачитися (так звані спеціальні директиви) або ухвалення загальних інтерпретаційних директив для використання при тлумаченні права як такого або окремої його галузі.

Ключові слова: юридичне тлумачення, правоінтерпретаційна діяльність, інтерпретаційні технології, правила тлумачення, юридична техніка, офіційне тлумачення, правове регулювання, інтерпретаційне право.

Nykolyna K. V. Legal regulation of legal interpretation technique: analysis of perspectives in modern conditions

The rules of legal interpretation are an integral part of modern legal practice. Legal interpretation plays a direct role in the process of giving meaning to the legal text, which is crucial for determining the effectiveness and feasibility of legislation.

The legal interpretation technique ensures consistency, predictability and fairness in making legal decisions. However, the lack of uniformity of methods and techniques of legal interpretation in different legal systems and even among different subjects of official interpretation within the same system can create confusion and unpredictability, which will lead to contradictory and unfair results. This article aims to determine the significance of the rules of the legal technique of interpretation in modern legal practice and the prospects of their legal regulation in Ukraine.

The issue states the existence of an agreed scientific position in Ukraine, that the legal technique of interpretation includes principles, methods, rules, methods, technologies, which are used by the subject of interpretation in the implementation of legal interpretation activities. However, legal practice found itself in the conditions of the absence of unified algorithms for the use of techniques and methods of official interpretation objectified in normative sources.

It is indicated that the regulation of the technique of interpretation of legislation can also contribute to the protection of human rights and the rule of law by ensuring transparency and accountability in the adoption of legal decisions in the process of interpretation. The author analyzed international experience and various approaches to the normative consolidation of rules and principles of interpretation of legal texts. In addition, the article reveals the content of the newest idea of substantiating interpretive law as a part of legal regulation.

According to the author, legal standardization of legal interpretation can be carried out in various ways: as an element of the legal technique of law-making, it is possible to ensure authentic interpretation through the adoption

of normative legal acts of the same level, in which the legislator clarifies individual terms, phrases, etc.; by adopting, together with a specific act, the desired methods by which this act should be interpreted (special instructions that take into account the peculiarities of the interpretation of a specific legal text); by adopting general interpretive principles and rules for use in the interpretation of any legal texts or for each of their varieties.

Finally, the article substantiates the need to establish priority approaches, general standards and principles of official interpretation of legal texts at the regulatory level, to define the main techniques and methods, to clearly outline the range of subjects of official interpretation and the consequences of legal interpretation activity.

Key words: legal interpretation, legal interpretation activity, interpretation technologies, rules of interpretation, legal technique, official interpretation, legal regulation, interpretive law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-285-290